

הנאה שלא כדרך אכילה ושלא כדרך הנאה

עיון בפירוש הרמב"ם לסוגיא בפסחים כ"ד, ע"ב-כ"ה, ע"ב

איתא בפסחים כ"ד, ע"ב: "א"ר אבהו א"ר יוחנן: כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך אכילתן. למעוטי מאי? אמר רב שימי בר אשי: למעוטי שאם אכל חלב חי שפטור. איכא דאמרי א"ר אבהו א"ר יוחנן: כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך הנאתן. למעוטי מאי? אמר רב שימי בר אשי: למעוטי שאם הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו שהוא פטור, וכ"ש אוכל חלב חי שהוא פטור". מרשי"י שם, ד"ה: "איכא דאמרי", נראה, שאין מחלוקת בין שתי הלשונות, אלא שלישנא קמא איירי באיסורי **אכילה**, ואילו לישנא בתרא איירי באיסורי **הנאה**. ונראה אי"כ מתוך דבריו, שלישנא קמא לא תחלוף על לישנא בתרא באיסורי הנאה.

הרמב"ם, בפ"ד מהלכות מאכלות אסורות הלכות י"א, פוסק: "**כל האוכלין האסורין אינו חייב עליהן עד שיאכל אותן דרך הנאה**, חוץ מבשר וחלב וכלאי הכרם, לפי שלא נאמר בהן אכילה, אלא הוציא איסור אכילתן בלשון אחרת, בלשון בישול ובלשון הקדש, לאסור אותן ואפילו שלא כדרך הנאתן. כיצד? הרי שהמחה את החלב וגמעו שהוא חס עד שנכווה גרונו ממנו, או שאכל חלב חי, או שעירב דברים מרים כגון ראש ולענה לתוך יין נסך או לתוך קדרה של נבלה ואוכלן שהן מרים, או שאכל אוכל האסור אחר שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם, הרי זה פטור. ואם עירב דבר מר בתוך קדרה של בשר בחלב או ביין כלאי הכרם ואכלו חייב".

מרוך ה"כסף משנה" מעיר על דברי הרמב"ם: "בפי כל שעה [פסחים כ"ד] מימרא דר"י יוחנן וכלישנא בתרא". יוצא לפי הכ"מ: **א** יש הבדל בין לישנא קמא ובין לישנא בתרא. **ב** הרמב"ם פוסק כלישנא בתרא.

ה"משנה למלך" בהלכות יסודי התורה פ"ה, ה"ח, בדין רפואה מאיסורים, משיג באריכות על דברי הכ"מ, ועיקר השגתו: "ולא הבינותי דבריו, שהרי כל החלוקות שהזכיר רבינו מודה בהן לישנא קמא, דכיון דלישנא קמא אוכל חלב חי פטור, הי"ה לכל הדינים שהזכיר רבינו, לפי שאין דרך אכילתו בכך" וכו', ולאחר התלבטות וניסיון ליישב דברי הכ"מ מביא ז"ל: "וואם איתא דרבינו ז"ל דקדק בדבריו לתפוס כלישנא בתרא היה לו להביא הפרט הנמשך מלישנא בתרא" וכו', ומסכם דעתו: "והנראה אצלי בדעת רבינו הוא דס"ל דהני תרי לישני לא פליגי, אלא דלישנא קמא למעוטי אתא, כל שלא אוכל כדרך אכילה, דהיינו אוכל חלב חי וכל הדומים אליו, וזהו הדין שכתב רבינו שם בפ"ד. ולישנא בתרא בא ללמדנו באיסורי הנאה שנהנה ולא אכל שפטור, לפי שכל דבר אכילה אין הנאתו אלא דרך אכילה. אבל אם הניח חלב של שור הנסקל ע"ג מכתו אינו לוקה, ולא משום דחלב אין דרך הנאתו כי אם להדליק או למשוך עורות כמו שפירשי"י, אלא **שכל שהוא שלא כדרך אכילה הוי שלא כדרך הנאתו וה"ה לשאר הנאות**, כגון אם הדליק בחלב שור הנסקל או משח בו עורות".

עיון בדברי הרמב"ם, בפ"ד ממא"ס הנוכר מעלה, שהוא הקדים מקרה שלו של המחח את החלב וגמעו שהוא חס עד שנכוה גרונו ממנו, ורק אח"כ מביא אכל חלב חי שהוא המקרה המובא בגמרא. זאת ועוד, הרמב"ם מביא מקרים שונים זה מזה. אוכל מאכל אסור שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם שונה מעירב דברים מרים, כגון ראש ולענה, לתוך יין נסך, שאף אם זה אינו דרך אכילה המקובל, מיהו דרך אכילה מקרי. לדעתנו גם אוכל חלב חי, שאינו דרך אכילה מובהקת, אך דרך אכילה בדוחק הוי. הרחוק ביותר מדרך אכילה משלושת המקרים הראשונים הוא של המחח את החלב וגמעו שהוא חס ביותר עד שנכווה גרונו. וכך נראה, שהרמב"ם הביא תחילה שלושה מקרים של מאכל הראוי למאכל אדם, אלא שדרך האכילה שבהם שונה. הראשון רחוק מדרך אכילה רגילה של בני-אדם. חלב חי דרך אכילה בדוחק (ולא כ"ראש יוסף" לסוגיא, שסובר, שחלב חי קרוב להפסיד מאוכל אדם לגמרי, ולכן בחלב חי פטור אף בכלאי הכרם ובב"ח, בדיוק כמו שפטור בהסריח והופסד מאוכל אדם. זה לעומת ה"שאגת אריה" סימן עה שמחייב בכלאי הכרם ובב"ח אף באוכל חלב חי: עיין גם פניי בפירוש לסוגיא פסחים כ"ד, ע"ב), ועירב דברים מרים שהוא דרך אכילה כמעט תקנו. בקבוצה השניה מביא הרמב"ם מקרה כולל של כל המאכלים שהבאישו והסריחו ויצאו מתורת מאכל אדם. חלוקה אחרת יש במקרים, שאותם מביא הרמב"ם. המקרה הראשון והשני ניתן לתקנם: הראשון ע"י קירור, והשני ע"י בישול החלב. שני המקרים האחרים אין דרך לתקנם, כי הדברים המרים נתערבו בגוף המאכל וכן אוכל שהבאיש אין להשיבו לתקנו.

הרמב"ם הביא את כל האפשרויות כדי להוציא מלב כל ילפותא ולהותיר דבר משותף אחד לכל המקרים: אין זו דרך הנאתו. לאמור: כדי לקבוע מהי דרך אכילתו של מאכל יש לבדוק בראש ובראשונה את מידת הנאתו מן המאכל הזה, והסיבה היחידה לכך היא, **שאוכל דבר איסור יהא פטור עליו כשאכל שלא כדרך הנאה**. דבר בולט אחר בדברי הרמב"ם, שהוא כולל איסורי אכילה, כגון חלב, עם איסורי הנאה, כגון יין נסך, לאמור: בין באיסורי אכילה, שאין בהם איסור הנאה, ובין באיסור הנאה, הקובע הוא אם אכלן כדרך הנאתו, דהיינו: שנהנה הנאה הראויה מהם. ניתן להביא דיוק נוסף בדברי הרמב"ם. ארבעת המקרים, שאותם מביא בהלכה י"א, הם מילי דמאכל. מדוע? (א) הרמב"ם מורה לנו שבמילי דאכילה חייבת להיעשות אכילה מסוימת כדי להתחייב במלקות, בנוסף לדרך הנאה, שאותה מחייב הרמב"ם במפורש. גם דרך אכילה בדוחק מיקרי אכילה כהלכתה אם האוכל נתנה, אך אם לא נתנה, כמו במקרים שהביא הרמב"ם, אין זו הנאה ופטור.

(ב) הוא מלמדנו שלישנא בתרא בגמרא מדברת גם במילי דאכילה, ולא דווקא באיסורי הנאה (ולא כמובן לכאורה מרשיי לעיל).

להלן נביא חיזוק לסברתנו, שהרמב"ם בדרך הנאה קובע לחיוב. הגמרא בחולין ק"כ, ע"א מביאה: "תנן התם [מנחות כ"א, ע"א] הקפה את הדם ואכלו, או שהמחה את החלב וגמעו חייב. בשלמא הקפה את הדם ואכלו, כיון דאקפיה אחשובי אחשיביה, אלא המחח את החלב וגמעו אכילה כתיבא ביה והא לאו אכילה היא? אמר ר"ל: אמר קרא 'נפש', לרבות את השותה. תניא נמי גבי חמץ כה"ג [פסחים ל"ה, ע"א] המחחו וגמעו אם חמץ ענוש כרת, אם מצה היא אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. בשלמא אם מצה היא אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, 'לחם עוני' אמר רחמנא והאי לאו לחם עוני הוא, אלא אם חמץ הוא ענוש כרת, 'אכילה' כתיבא ביה? אמר ר"ל: אמר קרא, 'נפש' לרבות את השותה. ותניא נמי גבי נבלת

עוף טהור כה"ג [נזיר נ', ע"א], המחיה באור – טמא, בחמה – טהור. והוינן ביה, 'אכילה' כתיב ביה? אמר ר"ל, אמר קרא: 'נפש' לרבות את השותה".

תוסי שם, ד"ה: "לרבות את השותה", "וא"ת ולמה לי קרא, הא שתיה בכלל אכילה כדדרשינן בשבועות [כ"ג, ע"א] מדכתיב 'ואכלת לפני [וגו'] מעשר דגנך תירשך ויצהרדך', וקרי תירוש אכילה? וי"ל דהתם במילי דשתיה, כגון יין ושמן, והכא במידי דבר אכילה דממחי ושתי להו". יוצא, לפי תוסי, שבלי לימוד של נפש לא היינו יודעים חיוב ממחה בשלושת המקרים המובאים בגמרא, כי הכלל של שתיה בכלל אכילה אינו חל על דבר אכילה שהמחה.

הרמב"ם, בהלכות חמץ ומצה פ"א, ה"א פוסק: "כל האוכל כזית חמץ בפסח [וגו'] חייב כרת [וגו'] אחד האוכל ואחד הממחה ושותה". הרמב"ם אינו מביא טעם הגמרא להכללת הממחה בכלל אוכל, מה שאין כן בדין נבלת עוף טהור, שבו הוא נותן טעם להכללת ממחה בדין אכילה. וז"ל הרמב"ם בהלכות שאר אבות הטומאה פ"ג, ה"י: "האוכל מנבלת העוף הטהור, מן העצמות הרכין או מן הגידין, ומן השלל של ביצים ומן הדם ומבשר מן החי ממנו טהור. אבל האוכל מן האשכול של ביצים ומן הקורקבן ומן בני המעינים, או שהמחה את החלב באור וגמעו ה"ז טמא כאוכל מבשרם, שהשותה בכלל אוכל".

חיינו שהטעם שהרמב"ם מביא הוא אותו טעם שהתוסי בחולין אינו מקבלו בכגון דא. ואמנם הלח"מ, בהלכות חו"מ הנוכר, שם בפי הרמב"ם אותו טעם שהגמרא נותנת, וז"ל שם: "ולכאורה לשונו שכתב, שהשותה בכלל אוכל משמע בטעמיה, דאמרינן בעלמא שתיה בכלל אכילה, וא"כ הוא קשה, דטעמא דגמרא לאו הכי הוא, אלא משום דכתיב נפש, אלא שכונתו ז"ל במ"ש שהשותה בכלל אוכל ר"ל דמכח קרא דנפש גלי לן דבכלל אכילה דקרא איכא שתיה. ואע"פ שרבינו לא כתב טעם דקרא דנפש, אין חשש בזה שאין כונתו אלא להשמיענו הדין".

לנו נהיר, שהרמב"ם לא רק משמיע הדין, אלא גם נותן טעם, והטעם נראה על פניו כשונה מן הטעם, שאותו מביאה הגמרא. ניתן להרחיב אפוא בעקבות הלח"מ ולומר, שכונת הגמרא ב"נפש לרבות" היא, שהנפש נהנית ממנו, ומכיון שהנפש נהנית ממנו, מה לי אכילה ומה לי שתיה, והשתייה משום שיש ממנה הנאה עכשיו, אכילה מיקרי, וכמו שמביא רש"י בחולין שם ד"ה: "לרבות את השותה", וז"ל: "מדכתיב 'ונכרתה הנפש', נפש משמע כל דבר המישב דעתו של אדם ואפילו שותה כמו [בראשית כ"ג, ח] 'אם יש את נפשכם', שהוא לשון תאוה וקורת רוח שהנפש נהנה ממנו". לכן תפס הרמב"ם את המשמעות הסופית של לימוד הגמרא 'נפש' במובן של הנאה. עכשיו יכולים לומר, שאמנם גמיעה אינה דרך אכילה, וכמו שאומר רש"י בפסחים ל"ה, ע"א בענין גמיעת מצה, בד"ה: "אין אדם יוצא בה ידי חובתו", וז"ל: "דלאו דרך אכילה קאכיל ליה". בכ"ז גם בהמחה חלב וגמעו או בגמע חמץ ונבלת העוף שהמחה באור, **ההנאה עושה את הגמיעה לדרך אכילה.**

נשוב עתה לסוגיא שלנו בפסחים כ"ד, ע"ב ונבארה לפי הרמב"ם. לישנא קמא מחייבת דרך אכילה מושלמת, וזהו שאומרת כל האיסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך אכילתן. למעוטי מאי? למעוטי שאם אכל חלב חי שפטור, וזאת משום שאינה דרך אכילה מושלמת. כ"ז באיסורי אכילה, אך באיסורי הנאה, כמו הניח חלב שור הנסקל על מכתו, אין הכרח לדרך אכילה, וע"כ יתחייב בזה. דבר זה מדויק גם מכך שלישנא קמא לא מיעט

איסורי הנאה. יוצא לפי"ז שלישינא קמא מחמירה טפי מלישנא בתרא (כך היא גם דעת הר"ן, פסקי הרי"ד ואחרים). לישנא בתרא, לעומת זאת, מקילה טפי:

א היא פוטרת בהניח חלב שור הנסקל על מכתו **ב**) הפטור בחלב הוא בכ"ש, וכ"כ למה? משום שלפי לישנא בתרא לא רק במידי דאכילה חייבת להיות אכילה ואפילו בדוחק, אלא שחייבת להיות גם הנאה מושלמת הראויה לו, ומשום שלישנא בתרא בחינת ההנאה עיקר, הרי בחלב שור הנסקל שהניחו על מכתו אין הנאה, ולכן אינו לוקה (וכפי שמביא המל"מ), ולהלן נראה שגם ההנאה החשובה האחרת שראויה מחלב שור הנסקל והיא הדלקה או משיחת עורות לא הייתה כאן (וכפי שמביא רש"י בסוגיא בד"ה: "חלבי"). עתה מובן גם מדוע אכל חלב חי הוא בכ"ש: **א**) אכילתו היא בדוחק, והיא קרובה לשלא דרך אכילה. **ב**) אין בו הנאה כלל (ראה רש"י שם).

שאוכל חלב חי זהו דרך אכילה בדוחק לפי הרמב"ם, ניתן ללמוד בעקיפין מדין טלטול בשר חי בשבת. הרמב"ם, בפכ"ו מהלכות שבת הטי"ז, פוסק: "ומטלטלין בשר חי בין תפל בין מליח מפני שראוי לאדם. וכן דג מליח, אבל התפל אסור לטלטלו". יוצא, לפי הרמב"ם, שבשר חי ראוי לאדם (ראה דיון ארוך בענין זה בטו"ח סימן ש"ח). לדעתנו, אין הבדל בין אוכל בשר חי ובין אוכל חלב חי, וכך גם מבין בעל תפא"י על המשנה במנחות פ"א, מ"ז לענין הבבליים (בגמרא: האלכסנדריים), שהיו אוכלין שעיר של יוה"כ שחל להיות בע"ש כשהוא חי (אמנם מסקנתו היא אחרת משלנו גם בענין בשר חי, אך הקשוואה שהוא עושה בין בשר חי לחלב חי בעינה עומדת).

נשוב לרמב"ם ונראה עתה מדוע מזכיר הרמב"ם רק את עירב דבר מר מארבעת המקרים שהביא בפ"ד בהלכות מא"ס לענין החיוב בכלאי הכרם ובב"ח, כי הוא המקרה הקרוב יותר לדרך אכילה, אך אין זו דרך הנאתו, ולכן בכלאי הכרם ובב"ח, דלא כתיב בהם אכילה, חייב עליהם אף שלא כדרך הנאתו.

כדי להבין טוב יותר את הסוגיא שעסקנו בה בדף כ"ד, ע"ב, וכן בסוגיות דלהלן בענין משקין היוצאים מן הפירות ובענין של רבינא דקא שייף לברתיה בגוהרקי דערלה, נביא בתחילה את ההלכה ברמב"ם פ"ה, ה"ח מהלכות יסודי התורה וז"ל: "במה דברים אמורים שאין מתרפאין בשאר איסורים אלא במקום סכנה, בזמן שהן דרך הנאתו, כגון שמאכילין את החולה שקצים ורמשים או חמץ בפסח או שמאכילין אותו ביוה"כ. אבל שלא כדרך הנאתו, כגון שעושין לו רטיה או מלוגמא מחמץ או מערלה, או שמשקין אותו דברים שיש בהם דבר מר מעורב עם אסורי מאכל שהרי אין בהן הנאה לחיד, הרי זה מותר ואפילו שלא במקום סכנה, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שהן אסורין אפילו שלא כדרך הנאתו, לפיכך אין מתרפאין מהן אפילו שלא דרך הנאתו אלא במקום סכנה". הכ"מ במקום מביא וז"ל: "פסחים שם [דף כ"ה, ע"ב] מר בר רב אשי אשכחיה לרבינא דקא שייף לברתיה בגוהרקי דערלה, פירוש בוסר זיתים קטנים, א"ל אימור דאמור רבן בשעת הסכנה, שלא בשעת הסכנה מי אמור? א"ל האי אישתא צמירתא כשעת הסכנה דמיא. ואיכא דאמרי הכי קאמר ליה מידי דרך הנאתו קא עבידנא, כלומר שכיון שאינו דרך הנאתו לא מיתסר מדאורייתא".

יוצא לפי הכ"מ: במקרה של רבינא דקא שייף לברתיה בגוהרקי דערלה (והוא מפרש גוהרקי דערלה כרש"י: בוסר זיתים קטנים) האיסור הוא מדרבנן, ועל כן מותר בחולה שאין בו סכנה, והטעם: משום שלא עשה זאת דרך הנאה. הה"מ מקשר מקרה זה של רבינא עם ההלכה ברמב"ם, בהלכות מא"ס פ"ח, הטי"ז שם פוסק הרמב"ם: "כל מאכל

שהוא אסור בהנאה אם נהנה ולא אכל, כגון שמכר או נתן לעכו"ם או לכלבים אינו לוקה ומכין אותו מכת מרדות" וגו'. ומביא ע"ז הה"מ שם וז"ל: "פי כל שעה [דף כ"ד, ע"ב] כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא דרך הנאתן, וכל דבר הראוי באכילה אין דרך הנאתו אלא דרך אכילה כתקנו ועוד יתבאר פ"ד. ואפילו סיכה שהיא קרובה לשתיה אמרו בגמ' גבי רבינא שהיה סך בתו בפרי של ערלה במקום חולי שאין בו סכנה דלאו דרך הנאתן הוא ולפי זה הרי איסור הנאה כדין חצי שיעור שאסור מה"ת ואין לוקין עליו". יוצא לפי הה"מ חידוש בדברי הרמב"ם, שלמרות שסיכה בפרי של ערלה היא מדאורייתא, הותרה אף בחולה שאין בו סכנה. דבר נוסף משמיענו הה"מ, שדין הסך בפרי של ערלה דומה לזה של מוכר או נותן איסור הנאה לעכו"ם או לכלבים, ושניהם אסורים מדאורייתא, אך אין לוקין עליהם.

הלח"מ לא ניחא ליה בפירושו של הה"מ, ועיקר קושייתו הוא שאם היה איסור דאורייתא לא היה להם בגמרא להתיר במקום חולי שאין בו סכנה, ובסוף דבריו מסכם: "וי"ל דמה שהביא ה"ה אינו אלא דמיון קצת דודאי לא הוי כי התם דהוי שלא כדרך הנאה ממש אהני להתיר אפילו מן התורה, הכא דהוי ג"כ כי האי גוונא דאין הנאתו אלא כדרך אכילתו לא ליהוי אלא מלקות אבל איסורא מיהא איכא".

לפי הלח"מ, המקרה של רבינא שסך לבתו הוא שלא כדרך הנאה ממש, ואיסורו רק מדרבנן, אך מוכר או נותן איסור הנאה לעכו"ם אינו לוקה, אך איסורו מן התורה (ראה גם החלוקות השונות בדברי המל"מ, ומה שהוא משיג על הדיעות השונות, ע"ש).

מן הראוי לשים לב ללשונו של הרמב"ם בשתי ההלכות הנזכרות בפ"ב, ה"ח מהלכות יסוה"ת ופ"ח, ה"ט"ז מהלכות מא"ס. בהלכה האחרונה בדין מאכל שאסור בהנאה ומכרו לגוי וגו' מציין הרמב"ם, שהוא "נהנה ולא אכל", לומר לך, שמבחינת ההנאה הייתה הנאה מושלמת. הגריעותא היא שהוא לא אכל, אלא מכר או נתן במתנה לעכו"ם. אבל איזו הנאה היא זו, הרי הוא לא אכל את המאכל שזו הנאתו המושלמת! התשובה לכך מצויה בביטויים, שבהם משתמש הרמב"ם בדין בפ"ה, ה"ח מיסוה"ת שם הוא מקדים לחלק השני באותו דין "אבל שלא כדרך הנאתן", ומהו? שעושיין לו רטיה או מלוגמא מחמץ או מערלה; או שמשקין אותו דברים שיש בהם מר מעורב עם איסורי מאכל. כאן כלל שני עניינים. בעניין הראשון הוא לא אכל כלל, אך בשני הוא אכל, אלא, כפי שאומר הרמב"ם, אין בהן הנאה לחיך. א"ת שהקובע במאכל לעניין איסור מן התורה הוא האכילה עצמה, הנה בא הדין השני, "או שמשקין אותו דברים שיש בהם מר מעורב עם איסורי מאכל", ומבטל חלוקה זו, כי כאן הוא הכניס לפיו דבר המאכל, ואם היה נהנה ממנו, אכילה היה מיקרי, וכפי שהבאנו בתחילת דברינו לסוגיא דידן. והנה אף שהוא הכניס לתוך פיו מיקרי שלא כדרך הנאתן. אלא אולי נאמר שההנאה היא הקובעת, וכפי שצינו ג"כ בתחילה, הרי לכאורה בעושיין לו רטיה מלוגמא מחמץ או מערלה הוא נהנה, כי לשם מה הוא עשה זאת אם לא כדי ליהנות מזה שהוא מתרפא בזה או להקל את כאביו. א"כ, במה נבדל המקרה של מוכר או נותן במתנה מזה שעשו לו רטיה מלוגמא מחמץ או מערלה? נאמר: בטיבה של ההנאה. כפי שראינו בכל הלכותיו של הרמב"ם באיסורי הנאה ואכילה, הקובע ביותר הוא ההנאה, וכאן קובע הרמב"ם דרגות בהנאה. דרגה א' היא הדרגה של אכילה והנאה מושלמת. הדרגה השנייה היא הדרגה שהרמב"ם עצמו מכריז עליה כעל הנאה מושלמת, והיא מכירה או נתינה לגוי. נכון הוא שהנאתה אינה הנאה ראשונה, כי הנאתה הטובה ביותר היא הנאת אכילה, ולכן לפי

הרמב"ם אינו לוקה (בניגוד לשיטתו של רש"י בזה, שסובר שגם במידי דמאכל אם נהנה ולא אכל לוקה), אך לדעת הרמב"ם כשמשנים הנאה יש הנאה שוות ערך מבחינת האיסור, והיא הנאת מכירה או נתינה במתנה לעכו"ם (ראה מעין זה רש"י בדף כ"א, ע"ב, ד"ה: "לא יאכלי": "לא יהא בו היתר המביא לידי אכילה וסתם הנאות לידי אכילה הם באות שלוקח בדמים דבר מאכל").

והנה בעושה רטיה מלוגמא מחמץ או מערלה הוא ירד דרגה נוספת. לא רק שלא אכל את החמץ או הערלה, שזו הדרגה הגבוהה ביותר שהייתה מחייבת אותו כרת או מלקות, אלא שגם ההנאה שנהנה ממנה עכשיו אינה הנאה שוות ערך לאכילה, וכפי שהרמב"ם מעיד בעצמו: שלא כדרך הנאתן. ולכן איסור מדרבנן איכא, אך איסור מדאורייתא ליתא, ומותר אף בחולה שאין בו סכנה.

לפי פירוש זה אין צורך להעמיד בדברי הרמב"ם, שמדובר בבוסר של ערלה (ראה המל"ם שמעמיד בכך):

(א) הרמב"ם אינו מזכיר פרט חשוב זה, והי"ל להשמיענו דאיירי בבוסר שיש בו כדי למעט רטיה מערלה שבשלה.

(ב) הערלה ירדה דרגות בהנאה שבה, גם לא נאכלה, גם הפכה לרטיה או מלוגמא, גם נהנה ממנה הנאה לא חשובה.

לפני שנסכם את העניין הנדון, נבוא לבאר את המשך הסוגיא בפסחים כ"ד, ע"ב: "אייר זירא: אף אנו נמי תנינן אין סופגין את הארבעים משום ערלה, אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד, ואילו מתותים תאנים ורימונים לא, מאי טעמא? לאו משום דלא קאכיל ליה דרך הנאתן? אמר ליה אביי: בשלמא אי אשמעינן פרי גופא דלא קאכיל ליה דרך הנאתו שפיר, אלא הכא משום דזיעא בעלמא הוא". הסוגיא שלנו קשורה בסוגיא בחולין ק"כ, ע"ב. שם מובא: "הטבל והחדש והשביעית והכלאים כולן משקין היוצאין מהן כמותן". בהמשך, הגמרא מביאה מחלוקת ר"א ור"י, וז"ל הגמרא שם: "במאי פליגי? בדון מינה ומינה ובדון מינה ואוקי באתרה קמיפילגי. דר"א סבר דון מינה ומינה, מה בכורים משקין היוצא מהן כמותן אף תרומה משקין היוצאין מהן כמותן, ואוקי באתרה, מה משקין דקדשים בתרומה תירוש ויצהר אין, מידי אחרינא לא, אף משקין היוצאין מהן כמותן תירוש ויצהר אין, מידי אחרינא לא וכו' והא דתנן אין סופגין את הארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים מני רבי יהושע היא דאמר דון מינה ואוקי באתרה וגמר להו לבכורים מתרומה והדר מייתי לה לערלה פרי פרי מבכורים".

הרמב"ם, בהמא"ס פ"י, הכ"ב, פוסק: "הטבל והחדש וההקדש וספיחי שביעית והכלאים והערלה משקין היוצאין מפירותיהן אסורים כמותן ואין לוקין עליהם חוץ מין ושמן של ערלה ויין של כלאי הכרם שלוקין עליהן כדרך שלוקין על הזיתים ועל הענבים שלהן" והקשה הלח"מ: מנין לרמב"ם שהמשקין היוצאים מפירותיהם של שאר פירות אסורים כמותן, והלא בסוגיא בחולין המסקנה לר"י יהושע היא שרק בזיתים וענבים אומרים, שהמשקין היוצאים מהם כמותם, ולא בשאר פירות. הלח"מ מביא הוכחות, שהרמב"ם ניחא ליה בדרי יהושע, עיי"ש, והוא מגיע למסקנה, שהרמב"ם דוחה הסוגיא בפי העור והרוטב בחולין מקמי ההיא דפי כל שעה (בפסחים). וביאור הסוגיא אצלנו בפסחים, שאף שאביי דחה סברתו של ר' זירא ואמר שמשקין היוצאים מן הפירות שהוא משום זיעא בעלמא, בכ"ז הסייעתא של אביי נשארתי סייעתא לרי יוחנן, ובאמת היוצא משי"פ אינו לוקה, משום שזה לא דרך הנאתן, אך איסור מן התורה איכא. וכך גם יש

לפרש בסוגיא בחולין מה שנאמר שמשקין היוצאין מן הפירות מהן כמותם הוא לעניין איסור, אך לא לעניין מלקות. נוסף לדברי הלח"מ ונאמר, שזה מדויק שפיר מדברי הרמב"ם, שהוסיף ללשונה של הברייתא את המלה 'אסורים' שלא הובאה בברייתא, לחלק ולומר, שבאיסור הם כמותם, אך לא במידי אחרונה, ולכן מסיק שאין לוקין על משקין של שאר פירות.

בפירוש הסוגיא בפסחים והבנתה עם הבנת הסוגיא בחולין רבו הדיעות. הצ"ח (פי' כל שעה דף ע"ח) מבחין בין הנאה, כפי שהיא בתחילתו של המאכל, ובין הנאה, כפי שהיא עכשיו, ועפ"י מבאר סוגית המשקין היוצאין ודברי ר"ז ואב"י, עיי"ש. וה"מנחת ברוך", סימנים נ"ט-ס"א, מחלק בין שני אופנים במשקין היוצאים מן הפרי: א) כשהמחה את גוף הפרי. ב) משקין היוצאים מן הפרי. באופן הראשון חייב אף לרי' יהושע בחולין, ורק באופן השני פטור ממלקות. גם באופן השני אין לוקין, אך איסור מן התורה איכא, וראה גם מה שמחלק בזה ב"חלקת יואב", יו"ד סימן ט"ו. ודוק בכל המקומות הנזכרים, איך מנסים להתאים הדברים לדברי הרמב"ם והקשיים בכך.

ע"פ דרכנו בפירוש הסוגיא לשיטת הרמב"ם ניתן לבאר גם את המחלוקת בין ר"ז לאב"י. ר"ז נותן את הטעם, שאין לוקין על היוצא מן התאנים והרימונים וגו', משום שלא קאכיל להו דרך הנאתן. ברור שר"ז מסייע ללישנא בתרא, ואת זאת רואים מן הסמיכות של דבריו ללי"ב, וגם מן הלשון שנוקט ר"ז, לאו משום דלא קאכיל ליה דרך הנאתן, שזה כלי"ב. ועוד: שללישנא קמא ראוי היה שיתחייב גם ביוצא מתאנים ורימונים של ערלה כיון דערלה אסורה בהנאה. אב"י חולק עליו ואומר, שהסיבה ביוצא משי"פ היא משום זיעא בעלמא. גם כשאב"י אמר את הטעם הזה הוא לא קבע שאין הנאה מן המשקין. ההנאה נשארת, אלא שזו הנאה מדרגה אחרת, לא מדרגה ראשונה שנהנים כשאוכלים את הפרי השלם. זה אינו הפרי השלם שאין אוכלים אותו דרך הנאתו, וזו כוונת אב"י, כשאומר אי אשמעינן פרי גופא (ורשי"י ד"ה: "בשלמא" וגו' מבאר: "כגון שבישל אגוזים או אפרסקין" וגו'), אלא זה דבר שיצא מן הפרי והוא זיעא בעלמא, מכל מקום הנאה מושלמת יש כאן, אלא שזו הנאה משנית לאותו הפרי, ולכן אין לוקין על הנאתו, אבל איסור מה"ת איכא, והרי זה כמו מוכר או נותן מתנה לגוי, שאינו לוקה אך איסור מן התורה איכא.

עכשיו מובנת ההלכה ברמב"ם פ"י, הכ"ב ממא"ס. בעיקר הדין מקבל הרמב"ם את לימודו של ר' יהושע. אמנם מדבריו בפירוש המשניות נראה כאילו הרמב"ם אינו פוסק כר' יהושע, וז"ל בפירוש למשנה בתרומות פ"א, מ"ג: "ומה שאמרו כי הביכורים מביאין אותן יין ושמן הוא לדעת ר' יהודה כי הוא למד הביכורים מתרומה וכן אמר בחולין [ק"כ, ע"ב] מני ר' יהודה דאמר דון מינה ואוקי באתרא וגמר לה ביכורים מן התרומה ואין הלכה כר' יהודה". אך כבר העיר ע"ז בעל "מרכבת המשנה", שיש כאן ט"ס, ויש לגרוס ר' יהושע במקום ר' יהודה, ולבסוף מסיק בעל "מרכבת המשנה", שהרמב"ם חזר בו במשנה תורה מפירושו למשנה, והוא סובר כר' יהושע (עיי' עוד משכ"ב הלח"מ והרדב"ז ברמב"ם כאן בפ"י, הכ"ב ממא"ס, שהרמב"ם פוסק כר' יהושע). לדעתנו, כאמור, מקבל הרמב"ם את לימודו של ר' יהושע בחולין, מה ביכורים משקין היוצאים מהן כמותן, אף תרומה וגו', וגמר לה לביכורים מתרומה והדר מייתי לה לערלה פרי פרי מביכורים, אך הרמב"ם מפרש זאת לעניין מלקות, אך לא לעניין איסור מה"ת, שהיוצא משי"פ כמותם,

וזאת המלה שהוסיף הרמב"ם בלשון הגמרא בחולין ק"כ, ע"ב וכמ"ש לעיל בפירוש דברי הלח"מ.

יוצא אפוא מדברי הרמב"ם ז"ל, למסקנה, שתי מערכות:

(א) מכר או נתן במתנה לגוי, ומשקין היוצאים מש"פ פטורים ממלקות, אך אסורים מן התורה (ראה, בעניין משקין היוצאים, את בעל "קהילות יעקב" לפסחים סימן ט"ז, שמתלבט בזה, ומסיק דאפשר דמשקין היוצאים משאר פירות ערלה אסורים מה"ת, דלא גרע מקליפי ערלה שנתרבו מ"את פריו", את הטפל לפריו, ומ"מ אין לוקין עליהם כמו שאין לוקין על קליפי ערלה דאינו אלא עשה, עיי"ש, וראה חזו"א על המא"ס פ"י, הכ"ב, שהולך בדרך אחרת בעניין זה, עיי"ש. ואולי הסתמך בזה על המובא בתוס' ב"ק ק"א, ע"א, ד"ה: "ולא יצבע בו" וגו', וכן רע"ק על משניות תרומות פ"א, מ"ג, שנראה מהם שמשקין היוצאים מש"פ אסורים מדרבנן, עיי"ש).

(ב) הדוגמאות בהמא"ס פ"ד, ה"י-י"א, הרי שהמתה את החלב וגמעו כשהוא חם וגו', וכן עשו לו רטיה או מלוגמא מחמץ או מערלה איסורם מדרבנן (ומ"מ אין לעשות זאת לכתחילה היכא דאפשר אחרת, ראה פמ"ג על או"ח שכ"ח, ס"ק י"א), ואין בהם לא מלקות ולא איסור מה"ת, ומותרים בחולה שאין בו סכנה.

עתה מובן מדוע לא הביא הרמב"ם דין מניח חלב שור הנסקל על מכתו, שהוא דין בגמרא בלישנא בתרא. בדרגות ההנאה ניתן ללמוד דין חלב שור הנסקל בקל מדין עושים לו רטיה או מלוגמא מחמץ או מערלה, משום שרטיה או מלוגמא יש בה הנאת רפואה, כמ"ש לעיל, אף כי זו אינה הנאתו המושלמת כאכילה, אך חלב שמניחו על מכתו הוא עוד פחות מתאים לרפואה, וכמו שאומר רש"י, שהוא מתאים יותר למשוח עורות ולהדלקה ולא לרפואה. אמנם הנאה יש בו, אחרת מה ראה לשים אותה על מכתו, אם אינו מועיל לו כלל, והוא עדיף בדרגת ההנאות מאוכל חלב חי שאין לו כלל הנאה מינה, אך ביחס לרטיה או מלוגמא שהם תרופה ברורה והנאת תרופה יש בהם מניח חלב שור הנסקל הוא פחות, ולכן הביא הרמב"ם את המקרה היותר חמור, ואם הוא מותר בחולה שאין בו סכנה, כ"ש דין הגמרא במניח חלב של שור הנסקל ע"ג מכתו.

בסיכום קצר של פירוש הסוגיא לפי הרמב"ם יוצא:

(א) הרמב"ם הולך בפסקיו ע"פ לישנא בתרא בכ"ד, ע"ב כל איסורים שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך הנאתן.

(ב) ר"ז מסייע ללישנא בתרא. אביי אינו חולק עליו בעצם הסיוע. המחלוקת בניניהם היא רק בקביעה האם יש הנאה במשקין היוצאים מש"פ, ומהי דרגת הנאתו בזה.

(ג) רבינא, שסך לבתו בגוהרקי דערלה, עשה שלא כדרך הנאה, כלל, ועיי' פטור מדאורייתא, ואסור רק מדרבנן.

(ד) בהלכותיו מביא הרמב"ם דרגות בהנאה, ומהן משתמעות הלכות: לוקה, אסור מה"ת, מותר מה"ת ואסור מדרבנן. וכך בעזרה"ת מתבארות הסוגיות בפסחים כ"ג, ע"ב-כ"ה, ע"ב. ולא לפסוק הלכה באגו, אלא לנסות ולבאר הסוגיות ע"פ המתקבל מפסקי הלכותיו של הרמב"ם. ומה שיכול להתבאר מזה בסוגיות אחרות, כמו הכוסס חיטה או שעורה, או שותה חומץ חי ביוה"כ, וכן לדיני נהנה ממשקין של ש"פ וכיו"ב, במאמרנו הבאים בעזרה"ת.